

KEMSEI ISTVÁN (1944) Budapest

KEMSEI ISTVÁN

Borsodi L. László: Maszk és szerepjáték

Baka István költészetei

Kalligram, 2017

Ha valaki irodalommal éppen most ismerkedő kezébe veszi Borsodi L. László Baka-monográfiáját, s a kötet végén kezdi a tájékozódást, meghökkenhet azon a nagyszámú, csakis klasszikusoknak kijáró recepción, ami ezt a kétségkívül nagyon korszakos költőt és életművét reprezentálja.

A valóságban azonban kevesek írtak Bakáról – sokat. „Fősodorbeli” kritikusai pedig szinte nem is akad. Gyér számú, de kitartó híve van ennek a lírának, kevesebben tartják őt jelentős költőnek, mint amennyire megérdemelné. Belátom, magam is némileg vitattam lírája korszakos mivoltát, mielőtt főműve, a *Sztyepan Pehotnij testamentuma* (1994) meg nem jelent s magával nem ragadott. Egy évvel halála előtt. S mégis évek teltek, mire teljes verses életművét megolvastam.

Ennek jelentenie kell valamit. S nemcsak a szekszárdiság-szegediség máig ható hátrányait. Jócskán vannak ennek befogadástörténeti okai is. Pedig Borsodi L. László egy egész könyvön, alapos, majd minden költeményre kiterjedő verselemzések garmadáján át mást sem bizonyít, mint a Baka-életmű késő modernségen túli hagyományba rögzültségét, hagyományból gyökerezettségét s ezzel együtt posztmodern mivoltát. Hogy az ún. késő modern és a posztmodern között csupán hajszálnyi az eltérés/elkülönülés, azt maga Borsodi és alkalmazott elemzési módszerei nem egy esetben bizonyítják. Baka költészetének hagyományba rögzültsége viszont kézzelfoghatóbb: vertikálisan Vörösmartytól József Attiláig, horizontálisan a 20. századi orosz irodalom nagy üldözöttjeiig és még tovább. Márpedig ha Borsodinak igaza van – márpedig igaza van! –, akkor Bakának mára nemcsak elismertnek, hanem igen népszerűnek, sőt követettnek is kellene lennie, leginkább az utána jövő generációk szemében. Holott elmondható, hogy egyáltalán nem az. A vele kapcsolatos mítoszok ugyan élnek és közszájon forognak, formaművészetét, mondánivalójának keménységét azonban tudtommal nem tekinti szinte senki példának az újabb nemzedékekből. Mintha a Baka utáni világ kevésbé lenne kihívásokkal, tragikus ellentmondásokkal teljes. Ám nem csupán azért nem látszik szorosabban vett tanítvá-

nya, mert Baka felkészültségben, tehetségben stb. követhetetlen, hanem azért is, mert a legvégsőig ambivalens költészettel, látásmóddal, jobban mondva: a *könyörtelen szépség* esztétikájával állunk szemben, amitől valami ismeretlen okból a 21. század ifjú költője elborzad, és az megnehezíti a be- és elfogadást, a műalkotás *megszeretését*.

Egy, ma már nem egészen fiatal költőnek annak idején azt tanácsolta Baka, hogy olvasson Bellát és Döbrenteit. Azaz: egymás ellentéteit. A költészet két, szemben álló pólusát. Azt hiszem, többet mond ez a jó tanács Bakáról és költészet-szemléletéről, mint száz, akármilyen mélyreható verselemzés. Mert ahogy elnézem, a Baka-költészetben valóban valamiféleképpen szintézisbe került a két életmű eredménye is: Bella Istváné és Döbrentei Kornélé – és még megannyi másé! –, megteremtve azokból a továbblépés lehetőségét, ugyanakkor „kiszerve” Belláéból a dal mindenkori szelíd tónusait, sokszor kíméletlen blaszfémiaiával helyettesítve azokat, Döbrenteiéből az indulat tobzódását, magáévá téve ugyanakkor a Bella-féle forma tökélyét, valamint a Döbrenteire annyira jellemző férfias, meg nem alkuvó keménységet, s részben ebből megépítve a 20. század végi költő szinte nihilig hatoló illúziótlanságát, Borsodi L. László megfogalmazásában: „apokaliptikus versvilágot”, amely túlnőve a személyes „énen” – mert a József Attila-i egyszemélyes tragédia egyetemessé tágult az idők folyamán –, a látszólagos szereplíra maszkokat cserélgető változataiban talál újra önmagára.

Borsodi L. László munkája csak jóindulattal nevezhető monográfiának, annak ellenére, hogy bőséggel tartalmaz életrajzi adalékokat, Baka önjelmezéseit stb. Inkább költészetfejlődési összegezés az, amennyiben a szerző versről versre, elemzésről elemzésre, a posztmodern mélyelemzés-technika eszközeit (amennyiben a legfontosabb: a nyelvi tulajdonságok irányából közelítve) is felhasználva, a végeredmény felől deduktíve haladva nem is haszontalan feltérképezési kísérletet tesz ennek a kétségtelenül gazdag és lényegesen új hangot hozó költészetnek a feltárására.

Nem lehet az véletlen, hogy a Baka teljes költészetét összegző eddigi hat mű közül kettő – Nagy Gáboré („...*legyek versedben asszonánc*”) és Borsodi L. Lászlóé – is eredetileg bölcsészdoktori disszertációnak készült, jelezve egyúttal azt is, hogy szinte a fű alatt felnőtt egy új, a saját korára és korának költészeti-művészeti alapkérdéseire érzékeny irodalomtörténész-generáció, amelyik ledobva magáról a hosszú évtizedek alatt megkövesült kliséket, a talmi, beidegzett kánonok bilincseitől megszabadultán és rendkívül érzékenyen, ugyanakkor felkészülten, immár teljes fegyverzetben tudja látni és láttatni korát. Talán ez az első látásra legkirívóbb eredmény, amit felmutathat.

Kétségtelen, hogy az irodalomtudomány nyelve is állandó változásban van, s néha olybá tűnik, mintha önállósítani akarná magát a tárgyalt műtől, ami nélkül a valóságban nem is létezhetne. Az irodalomtudomány ugyanis nem más, mint tulajdonképeni sokadik magyarázatkísérlete, hermeneutikája annak a valaminek, amit a modernnek mondott idők egyre virtualizálódó parancsainak engedelmessé válva mind kétségbeesettebben próbál megközelíteni: a nyelv sajátos megnyilvánulásának, a gondolkodás folytonos félreolvasás által történő újragondolásának, amit összefoglalásképpen költészetnek szokás nevezni, lett légyen szó akár prózáról vagy versről.

Az irodalomtudós, ha valóban tudósna kívánja magát érezni, nem tehet mást, mint hogy kövesse a meglepőt, a váratlant, a korszaktól elválót, a korszakból kiemelkedőt. S ebben az igyekezetében elbotlik, persze.

Maszk vagy szerepjáték Baka költésze? Mindkettő vagy egyik sem. Hajlanék az utóbbira: a maszk és a szerepjáték valójában a *személy-én* (*self*) kiiktatásának egyik – talán lényegi – eszköze csupán. S ez sem egetverő újdonság, hiszen Weöres az *Öregekkel* már százada meglepte azt, anélkül, hogy megvárta volna, mit is gondolnak majd erről a posztmodernnek. S vajon ezt a fajta költészetet csupán a posztmodern irodalomszemlélet kiemelkedő művein – Gadamer, Derrida, Paul de Man stb. – nevelkedve lehet megközelíteni? Tartok tőle, hogy igen. Ennyiben legalábbis alapvetés Borsodi L. László monográfiája. Idézzünk csak egy részletet példa gyanánt Baka *Van Gogh börtönudvarán* című versének elemzéséből mindennek igazolására: „a földi terrénumból megképződő perspektívára mintha azért lenne szükség, hogy hitelesítse a nyelven túli nyelvlét távlatából szóló versbeszédnek a honnanjöttését,

emberi-alkotói arcát, kínját. A lét, a nyelv dimenzióinak megnyitására tett kísérlet itt úgy történik, hogy a beszélő egy másik műalkotás megértésén keresztül igyekszik végrehajtani a világ- és öntelmezést, ami hagyományértelmezés is. A cím egyrészt arra utal, hogy az alkotó a teremtő, aki birtokolja a műalkotást, másrészt azt sejteti, hogy az alkotó Philoktétészként műalkotásának a rabja, tehát az alkotás (folyamatként és létrehozott világgént) egyszerre jelenti az alkotói szabadságot és a lét korlátainak a felismerését.”

S nézzük, hogyan fejezi ki mindezt a posztmodern, közelebbről Paul de Man: „Az irodalmiság tehát kettős értelemben definiált: mint állandó retoricitás, azaz a szövegnek egy olyan létmodalitása, mely a retorikus, azaz egy lezáratlan poétikai funkció érvénye alatt áll, másrészt ennek korrelátumaként mint természetéből következően lezáratlan interpretativitás, soha véget nem érő tevékenység alakul ki. A két értelem ugyanannak az ontológiai kvalitásnak a két oldala, egyik arról szól, hogy miként jelennek meg a lét értelemkonstrukcióiban a használati tevékenység kiküszöbölhetetlen jelei; a másik pedig arról, hogy a használati folyamatokat hogyan vezérlik az értelem, az írás alapvetően formai mechanizmusai. Különbőségüket egységbe fogja az, hogy mindkettő a jelentés léttörténeti, temporális természetére figyelmeztet minket: a jelentés nem áll fenn, hanem keletkezik.” S ha még ehhez hozzátesszük Derrida megfogalmazását, miszerint „az irodalom nem sajátos nyelvi, hanem sajátos olvasati forma”, akkor – vélem – a Baka-problematika olyan lényegéhez értünk, amelyet Borsodi L. László egy teljes monográfián keresztül bizonyít, rákényszerítve bennünket egy olyan „olvasati formára”, amely az újdonság erejével hat, de valójában – mint az előzőekben Weöres esetében, de folytathatnánk a sort Ezra Pound vagy T. S. Eliot munkásságával is – nem új kísérleti stádium, csak merőben szokatlan, s éppen szokatlan mivolta nehezíti a befogadást.

Miféle költészet Baka Istváné? Késő modern vagy posztmodern? A műélvező szempontját figyelembe véve már maga a kérdésfeltevés is

merő anakronizmus. Fölös küzdelem a szavakkal, amik még a gyakorlott „félreolvasónak” is alig mondanak valami emberileg megközelíthető lényegest. De Man szerint „az emberi nyelv legjelentősebb eredménye az, hogy hazudik”, azaz nincs abszolút, igaz olvasat, sőt kizárólag szükségszerűen részleges félreolvasatok történnek. S lám, Borsodi maga

is ingadozik a meghatározás kérdésében. A befogadás, a befogadó szempontjából valójában mindegy is, hogy a Heidegger-tanítvány Gadamer vagy a másik nagy ikon, Derrida és mások irányítják-e esetünkben az irodalomtörténész figyelmét. A lényeg a megvilágítás élessége, ami az olvasati forma fi-

gyelmét a műre vetíti, azaz a „félreolvasás” lehető legpontosabb gyakorlata, amelyben az irodalomtörténeti szemlélet a lehetőség szerint a mű pandanjává válhat.

Ezt a feladatát maradéktalanul teljesíti Borsodi L. László monográfiája.

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatabánya

WÉBER ANIKÓ

Báttaszéki Lajos: Fővárosi zsánerképek

Kortárs, 2018

Báttaszéki Lajosnak 1867-ben, a kiegyezés évében jelent meg *Fővárosi genreképek* című kötete, amelyben a robbanásszerű fejlődés előtt álló, dualizmus kori nagyváros jellegzetes helyszíneit, hétköznapi élethelyzeteit és tipikus figuráit mutatta be. Bár a néhány száz példányban napvilágot látott művet az eltelt csaknem százötven év alatt egyszer sem adták ki újra, a Kortárs Kiadó 2018-ban úgy döntött, érdemes ismét az olvasók elé tárni Budapest egyik első krónikásának munkáját *Fővárosi zsánerképek* címmel. Kérdés azonban: van-e az elfeledett újságírónak mondanivalója a mai városlakók számára? Lehet-e aktualitása a százötven éve megjelent kötetnek?

A kérdésekre Csontó Sándor ad választ kötetvégi tanulmányában. Kifejti, hogy bár Báttaszéki művét megelőzték Patachich József (*Történeti jegyzetek szabad királyi Pest városról*, 1839), Nagy Ignác (*Magyar titkok*, 1844), Szokoly Viktor (*Pesti furcsaságok*, 1860) és Vahot Imre (*Budapesti kalauz*, 1864) életképei és pest-budai kalauzai, ezeken messze túlmutat a *Fővárosi genreképek*, amelyben a szerző nem útikönyv írására törekedett, hanem „a száraz tények és adatok felsorolása helyett egy új, minden korábnál hitelesebb és demokratikusabb látásmódot képviselt, és megpróbálta egységben felfogni és elmagyarázni a városi sokszínűséget”.

Csontó Sándor részletes tanulmányban ismereti az izraelita vallású Báttaszéki Lajos életét, aki 1844-ben született Báticaséken, Tolna megyében Hoffmann Lajos néven. Egyházi iskolába járt Bajára, majd a pesti piarista gimnáziumban folytatta tanulmányait. A Pesti Királyi Tudományegyetemen 1870-ben avatták doktorrá, de már jogi tanulmányai befejezése előtt publikált újságíróként, és ezekben az ifjúkori években írta zsánerképeit is. Ügyvédi munkáján kívül több lapot alapított, dolgozott szerkesz-

tőként, és cikkei mellett alkotott verseket, elbeszéléseket, regényt is. Ő volt az első magyar flâneur (kószló), aki testközelből egyszerre mutatta be mikrokörnyezetben és széles vásznon Pest-Buda néha kacagató, néha dühítő ellentmondásait.

A szövegek az eltelt százötven év alatt semmit sem veszítettek szellemességükből, humorukból, ma is magukkal ragadják az olvasót, mert hűen tükrözik a főváros fejlődését és hibáit, valamint szatirikus és elgondolkodtató képet festenek a különböző társadalmi rétegek jellegzetes figuráiról: képviselőről, városkatonáról, tárcaíróról, házaló zsidóról, arszlánokról, péklegényről. Báttaszéki tűpontos részletességgel tárja eléink egy-egy tipikus pest-budai helyszín atmoszféráját, szereplőit. A zálogházban megtudjuk, hogyan fosztják ki a szegényeket, akik elzálogosított tárgyaik valós értékének harmadrészét kapják, és beelátunk a kocsis, a tanuló ifjú, a púpos emberke fejébe is. Olyan érzékletesen, metaforákkal és hasonlatokkal színesítve láttatja a néha már-már groteszk jeleneteket, hogy minket is odarepít a csatatérre, ahol az izzadt, szomjas, tolongó sorban állók között a nyers erő győz. A szövegeket tovább gazdagítják az anekdoták, itt, a zálogházban várakozva is hallhatunk egy történetet arról, hogyan járt pórul a fiatal hősszerelmes. Ezek a szípkázó művek azonban nemcsak az olvasók szórakoztatását célozzák meg, Báttaszéki kritikát csempész minden egyes írásába, és a szatirikus rajzaival nem a kigúnyolás, a megnevettetés az elsődleges szándéka, sokkal inkább így világít rá a komoly társadalmi problémákra, igazságtalanságokra. A kritikánál pedig nem áll meg, hanem megoldási javaslatokat is tesz, néha finoman, máskor szigorú határozottsággal, didaktikusan kioktatja olvasóit.